

Η ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΣΙΑ.

(Εκ τοῦ γερμανικοῦ.)

(Τέλος.)

Πρὸς τοὺς ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ ἔκτεθέντας λόγους, δὶ’ ὧν οἱ ἀπαισιοδοξοῦντες ἀμφισβήτησι τὴν ἡθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόσοδον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίαν λελογισμένου σχεδίου καὶ λογικοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας, ἀντιπαρατηροῦτέον ἐν πρώτοις δι’ α) ἔκαστος λαὸς πρέπει νὰ θεωρῆται ὅπως καὶ ἐν ἄτομον, ὡς ἔχων ὥρισμένην τινὰ ποσότητα δυνάμεως καὶ ὥρισμένην τινὰ πληθύν φυσικῶν προτερημάτων καὶ ἀρετῶν. Τὰς ἀρετὰς ταύτας ὁφεῖλει νὰ ἀναπτύξῃ καὶ τὴν δύναμίν του ταῦτην πρέπει νὰ ἐκδηλώσῃ δι’ ἔργων μέχρις οὗ καταναλώσῃ αὐτήν, τότε δὲ ὑποκύπτει, ὡς καὶ πᾶν ἄτομον, εἰς τὸν φυσικὸν νόμον τῆς παρακμῆς καὶ καταπτώσεως, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δὶ’ ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα ἡ ἔργασία αὕτη ἐνδὸς ὀλοκλήρου λαοῦ δὲν ἀπόλλυται, ἀπαρέλλακτα ὅπως καὶ ἡ ἔργασία ἐνδὸς ἐπιστήμονος καὶ ἐρευνητοῦ τῆς ἀληθείας δὲν ἀπόλλυται διὰ τοὺς ἄλλους, ἔστω καὶ ἂν μὴ παρηγαγεν ὥρισμένα ἀποτελέσματα. Ἐν δὲ τὸν ἐπιστήμων ἐκεῖνος ἀπεπλανήθη ἀπὸ τῆς ὄρθης ὁδοῦ ἐν ταῖς ἐρεύναις αὐτοῦ καὶ ἡστόχησε τῆς ἀληθείας, οἱ ἄλλοι δὲν θὰ περιπέσωσι πλέον εἰς τὰς αὐτὰς πλάνας ἀλλὰ τοσούτῳ ἀσφαλέστερον. Θὰ πορευθῶσι τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἐν ταῖς ἐρεύναις αὐτῶν. Ἐν δὲ ἡ ἔργασία ἐκείνου ἔσχεν ἐπιτυχῆ ἀποτελέσματα, οἵ διάδοχοι αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὄρθῶν τούτων βάσεων θὰ ἔξακολουθήσωσιν ἔργαζόμενοι καὶ οἰκοδομοῦντες — οὕτως ὥστε οὔτε ἐνδὸς ἀτόμου οὔτε ἐνδὸς λαοῦ ἡ ἔργασία ἀπόλλυται, ἀλλὰ μεταβάνει ὡς κληρονομία εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους λαοὺς καὶ ἐν τῷ πολιτισμῷ αὐτῶν ἔξακολουθεῖ εἴτε ἐν συνειδήσει εἴτε ἀσυνειδήτως νὰ ἐπενεργῇ καὶ νὰ γονιμοποιῆται. Ὅπως ἔξ ἀγνώστων φυτῶν ὁ σπόρος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου παρασυρόμενος φέρεται εἰς ἄλλας μεμακρυσμένας χώρας καὶ φύεται καὶ βλαστάνει, οὕτω καὶ τὰ λείψανα τοῦ πολιτισμοῦ παρηκμακότος τινὸς λαοῦ μεταδίδονται διὰ τῶν αἰώνων εἰς ἐπιγιγνομένους λαοὺς καὶ ἀποτελοῦνται τὴν βάσιν ἄλλου πολιτισμοῦ ὀλονὲν προογομένου καὶ τελειοποιούμενου. Οὕτως ἐπενήργησαν οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, οὕτως οἱ Ἑλληνες ἐπὶ τῶν Ρωμαίων, καὶ οὕτως ἐπιδρῶσιν ἀμφότεροι οἱ λαοὶ οὗτοι τῆς ἀρχαιότητος ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ.

β) Ἡ ἀτομικὴ ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις ἐνδὸς ἔκάστου ιδιαιτέρως ὑπολείπεται βεβαίως τοῦ ιδεώδους τῆς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς μορφώσεως, πρὸς δὲ τείνει ὁ πολιτισμὸς ἐν γένει, ἀλλ’ ὁ βαθμὸς τοῦ γενικοῦ τούτου πολιτισμοῦ εἶνε ὑψηλότερος ἢ πρότερον, καὶ ἐπομένως πᾶν ἄτομον ὡς μέλος τῆς κοινωνίας ταύτης ἴσταται εἰς ὑψηλοτέραν βαθμίδα μορφώσεως ἢ τὸ ἄτομον αὐτὸν εἰς προτέρους χρόνους. Αἱ μεγάλαι πρόοδοι τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἐπενεργοῦσι μὲν κατ’ εὐθεῖαν ἐπὶ ἔκάστου ἀτόμου οὔτε φανέροῦνται ἀμέσως ἐν ἔκάστῳ ἀτόμῳ, ἀλλ’ ὅμως διεισδύουσιν ἀνεπαισθήτως εἰς τὴν γενικὴν συνείδησιν ὃλου τοῦ λαοῦ καὶ ἐνσωματοῦνται ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τοῖς ἥθεσιν, ἐν τῇ φιλολογίᾳ, οὕτω δὲ ἐπενεργοῦσιν ἀσυνειδήτως ἐπὶ ἔκάστου ἀτόμου. Οὕτω λόγου χάριν, οὔτε ὁ Βολταῖρος, ὁ σκώπτης καὶ χλευαστής τοῦ χριστι-

ανισμοῦ, οὔτε ὁ Γκαΐτε, ὁ παντελῶς ἀδιάφορος πρὸς τὸν χριστιανισμόν, οὔτε ἄλλος τις, οἵαν δήποτε στάσιν καὶ ὃν λάβη ἀπέναντι τοῦ χριστιανισμοῦ, δύναται ποτὲ νὰ μείνῃ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τῶν ἐπιδράσεων, δις ἔξησκησε τὸ θεῖον τοῦτο θρήσκευμα διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Ἄν ὁ ἀπλοῦς ἐργάτης οὐδὲν ἀπολύτως γινώσκει περὶ τοῦ Βούδα, οὔτε περὶ τοῦ Σωκράτους, οὔτε περὶ τοῦ Κοπερνίκου, οὐχ ἡτον· ὅμως, ὃν ἱδυνάμενα ν’ ἀναλύσωμεν τὴν συνείδησιν τοῦ ἀπλοῦ ἐκείνου ἐργάτου, θὰ εὑρίσκομεν ἐν αὐτῇ ἰδέας καὶ αἰσθήματα, ἀτινα ἀρχικῶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἔξεπορεύθησαν. Υπάρχουσιν ἐν Γερμανίᾳ ἀνθρωποι, οὐχὶ ἐκ τῶν κοινοτάτων, οἵτινες οὐδὲν ἀλλοὶ γινώσκουσι περὶ τοῦ Γκαΐτε εἰμὶ δι’ ἣτο ἀνθρωπος τῶν γραμμάτων, καὶ ὅμως ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων τούτων ὑπάρχουσιν, ἐν ἀγνοίᾳ των, ζωνταναὶ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Γκαΐτε. Ἡ ἀπαισιοδοξία θεωρεῖ τὴν ὅλην πρόσοδον τῆς ἀνθρωπότητος ὡς ἐγκειμένην μόνον ἐν τῇ γνώσει, ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πνεύματος, οὐχὶ ἐν τῇ ἡθικῇ μορφώσει, ἢν παραδέχεται ὡς ἀνυπόστατον. Ὁ φιλόσοφος Bukle προβαίνει ἐπὶ περαιτέρω καὶ λέγει: πᾶσα ἡθικὴ πρόσοδος εἴνει προϊὸν τῆς πνευματικῆς πρόσοδου. Ἀλλ’ ἀκριβῶς τὸν τελευταῖον τούτον ισχυρισμὸν ἀνασκευάζει ἡ ἡμετέρα ἐποχή, ἡτις συνετέλεσεν ὁμολογουμένως γιγαντιαίας προόδους ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πνεύματος, οὐδεμίαν δὲ ἡ ἐλαχίστην πρόσοδον ἐν τῇ ἡθικῇ μορφώσει. Σήμερον ἐπικρατεῖ ἐλλειψις ἐκείνου, ὅπερ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐδώκε τὴν ισχυροτάτην ὕθησιν εἰς τὴν πρόσοδον τῆς ἀνθρωπότητος: τοῦτο δὲ εἶναι ἡ ἡθικὴ μεγαλοφυΐα· ἐλλείπουσιν ἀνθρωποι ἡθικῶς μεγαλοφυΐς, φέροντες ἐν ἐαυτοῖς ζωντανὸν τὸ ὑψηλὸν ἰδεῶδες καθαροῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν πραγματοῦντες τὸ ἰδεῶδες τούτο καὶ τοὺς ἄλλους ἐμψυχοῦντες καὶ συμπαρασύροντες πρὸς πραγμάτων αὐτοῦ. Ἐάν ποτε γεννηθῶσι τοιοῦτοι ἀνδρες, ὁφεῖλουσιν οὐχὶ πολεμίως ν’ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ’ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ νὰ ἀνορθώσωσι καὶ στερεώσωσι τὴν ἐαυτῶν διδασκαλίαν, ἡτις τότε δὲ ἀποτελέσῃ σημαντικὴν πρόσοδον ἐν τῇ ἡθικοποιησει τῆς ἀνθρωπότητος.

γ) Ως ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως συμβαίνει ὥστε πᾶσα πρόσοδος τοῦ πολιτισμοῦ ἐξ ἐνδὸς μεροῦς παράγει ἐλλειψιν τι ἐκ τοῦ ἐτέρου μέρους· ἀλλὰ τὸ ἐλλειψιν τοῦτο προκαλεῖ ἀφ’ ἐτέρου καὶ προσελκύει ἐφ’ ἐαυτὸν πάσας τὰς δυνάμεις τῆς κοινωνίας πρὸς ἀποπλήρωσίν του. Ἀνάλογόν τι βλέπουμεν συμβαίνοντας πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει. Τὰ οὐράνια σώματα τείνουσι διὰ τῆς κεντρόφυγος αὐτῶν δυνάμεις νὰ ἐκσφενδονισθῶσιν εἰς τὸ ἀπειρον τοῦ χώρου, ἀλλ’ ἀφ’ ἐτέρου προσελκύονται πάλιν διὰ τῆς βαρύτητος ὑπὸ τῶν μεγαλητέρων οὐρανίων σωμάτων καὶ οὕτω προκύπτει ἡ παναρμόνιος κυκλοφορία τῶν ἀστέρων. Ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πολιτισμοῦ πᾶσα διεύθυνσις, πᾶσα ὑγιὴς ἴδεα παρακολουθεῖται μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτῆς συνεπειῶν, εἴτα δὲ γεννᾶται ἡ ἀντίδρασις καὶ προέρχεται εἰς μέσον ἄλλη

ἀντίθετος ιδέα, ἥτις ύφίσταται τὰ αὐτὰ καὶ λαμβάνει τὴν αὐτήν τύχην τῇ πρώτῃ. "Αν τώρα γίνονται καταφανεῖς καὶ ἐπαισθητοί αἱ ἐκ τῆς μηχανικῆς ἐργασίας προερχόμεναι βλάβαι, αἱ βλάβαι αὗται θὰ προκαλέσωσι τὴν ἔντασιν πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ τὴν συντονωτάτην ἐνέργειαν, ὅπως οἱ ἀνθρώποι ὀλίγον κατ' ὀλίγον καταστῶσιν οἰκονομικῶς ὅσον οἶν τε αὐτοκύρια καὶ πολιτικῶς ἐλεύθερα μέλη τῆς κοινωνίας· ἀν σημερον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπικρατεῖ καταμελισμός, προελθὼν ἐκ τῆς κατ' οὐδίαν ὑγιοντος ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀμα ως καταστῇ ἐπαισθητῇ ἡ ἐκ τούτου βλάβη θὰ προκαλέσῃ τὴν ἔναντιαν τάσιν, τὴν ὄρμὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, τὴν ἐπισκοπούσαν καὶ καθορῶσαν σύμπαντα τῶν πολιτισμὸν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἔκτασει.

"Ἄλλοτε μὲν προσδοκᾶται πᾶσα ἡ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων καὶ ἐκ τῆς γενικῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν φώτων, παραμελεῖται δὲ ἡ ισχυροποίησις τῆς θελήσεως καὶ ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας, ἀλλοτε δὲ τούναντίον ἡ ἡμίκη μόρφωσις, ἡ ἐπίρρωσις τοῦ χαρακτῆρος, θεωρεῖται ως ἡ μόνη σωτήριος· ἀλλης δὲ πάλιν ἐποχῆς τὸ ἐμβλημα εἶνε: δραστηριότης, ἐνέργεια, καὶ κτηνώδης δύναμις τῆς θελήσεως. Ἀκόμη καὶ ἔξοχοι φύσεις, ἐπιδιώκουσαι ἀνενδότως τὴν πλάκη αὐτῶν ἀρμονίαν καὶ τελειότητα, είχον ὑπό τινα ἐποψιν ἀτελείας καὶ ἐλλείψεις, ἃς συνησθάνοντο καὶ κατ' ἀνάγκην ἀνείχοντο, ως λ. χ. ὁ Γκαΐτε ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς θελήσεως. Ἄλλ' ἀκριβῶς ὅταν λαός τις ἡ ἀτομόν τι καθ' ὠρισμένην τινὰ ἐποχὴν βλέπῃ καὶ συναισθάνεται ταύτην ἡ ἐκείνην του τὴν ἐλλειψιν καὶ ἡδη συντείνει ὄλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ὅπως ἀναπληρώσῃ τὴν ἐλλειψιν ταύτην, τούτο ἀκριβῶς εἶνε ἡ ἡμίκη ύγεια τοῦ λαοῦ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου. 'Ο λαός, ὁ μὴ βλέπων τὰ δεινὰ τῆς καταστάσεώς του ἡ μὴ θέλων καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπανορθῷσῃ αὐτά, ἀπόλλυται. Πρὸς τοῖς ἀλλοις λαμβάνουσιν οἱ ἀπαισιόφρονες πολὺ μικρὰς χρονικὰς μονάδας πρὸς καταμέτρησιν τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ: οἱ αἰώνες εἶναι δευτερόλεπτα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μέγα διάστημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς προοδευούσης ἀνθρωπότητος. 'Η ἀνιούσα καμπύλη γραμμὴ ἔχει καὶ μικρὰς τινας παρεκκλίσεις πρὸς τὰ πλάγια ἡ καὶ πρὸς τὰ κέτω, εἶνε δὲ τῷ ὅντι ἀλγεινὸν νὰ εὑρίσκεται τις ἔντος τῶν μικρῶν τούτων καμπῶν τῆς παρεκτροπῆς καὶ καταπτώσεως. Εἶνε ἀπελπιστικόν, λέγει ὁ Λέναου, ν' ἀποθνήσκῃ τις κατὰ τὴν πρώτην χαραυγὴν τῆς ἡμέρας.

δ) Ἄλλα τὸ διαγιγνώσκειν τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ δεινὰ τοῦ δημοσίου βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ παρορμῆν πρὸς ἐπανόρθωσιν καὶ θεραπείαν εἶνε ἔργον ὀλίγων μεγαλοφυῶν καὶ ἔξοχων ἀνδρῶν, οἵτινες πρέπει νὰ ἐκπροσωπῶσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν κοινὴν συνειδήσιν ὄλου τοῦ λαοῦ, οὕτω δὲ ἐννοῶ ἐγὼ τὸν ἀληθῆ φιλόσοφον καὶ ως τοιοῦτον θεωρῶ τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας. Ἄλλα ἀκριβῶς περὶ τῆς δημοσίας ταύτης συνειδήσεως ἔχουσιν οἱ ἀπαισιόδοξοι τὴν χειρίστην ιδέαν: «Τοὺς ὀλίγους ἐκείνους, οἵτινες διέγνωσαν τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μετ' ἀκατασχέτου ζῆλου καὶ αὐταπαρνήσεως ἐπεδόθησαν εἰς τὴν θεραπείαν αὐτῶν, ἀνέκαθεν οἱ ἀνθρώποι ἐσταύρωσαν ἡ ἐκαυσαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.»

Σοφισταί, λογοπλόκοι, φαντασιοκόποι, προφῆται,

ἀπόστολοι, εἶναι φορτικοί ἀνθρωποί, οἵτινες ταράττουσι τὴν ἥρεμον καὶ γαληνιάσιν ἀπόλαυσιν τοῦ βίου, ἀφ' ὃτου δὲ ὑπάρχει κόσμος, ἀείποτε ἐνεπαύχθησαν κατ' ἀρχάς, εἴτα δὲ ἔχλευσισθησαν καὶ τέλος ἐδιωχθησαν καὶ ἐθανατώθησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν προφητῶν τῆς παλαιᾶς διαδήκτης μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οἱ πλειστοί ἀνθρώποι οὔτε κάνναν νὰ διακρίνωσι δύνανται τὸ ἔχον αξίαν ἀπὸ τοῦ ἀχρήστου, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀνεξετάστως πιστεύουσιν εἰς τὸ ἐμβλημα, μὲ τὸ ὄποιον παρουσιάζεται ἐκάστη προσωπικότης — μεθ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ ὑψηλοτέρα καὶ βελτίων ιδέα ὑπερνικᾶ βαθμηδὸν τὰ πάντα καὶ ἐγκαθιδρύεται ἐν τῷ κόσμῳ. Βεβαίως ὁ πρωταγωνιστῶν δύναται ἐνίστρετο νὰ πέσῃ θῦμα, ἀλλ' ἡ ιδέα, ὅταν μάλιστα προσλάβῃ μορφὴν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸ καταληπτικὸν τοῦ πλήθους, νικᾷ καὶ θριαμβεύει.

Οὐδεμία ὁρὴ ιδέα, οὐδεμία ἀγαθὴ πράξις δύναται νὰ μείνῃ ἀνωφελής καὶ ἀχρηστος, ἀλλ' ἐνεργεῖ κατ' ἀρχάς μὲν ἐν σμικρῷ, εἴτα δὲ ἀείποτε εὑρύτερον διαδίδομένη καὶ ὀλονέν ταῦτα βαθύτερον ρίζοβολούσα. Δι' εὐγενῶν αἰσθημάτων καὶ ὑψηλῶν ιδεῶν δὲν ἀποκτῶνται μὲν τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, ἀποκτᾶται ὅμως ἀλληλοπλούσια πλουσιώτερα καὶ πολυτιμότερα δύναμις, ιδεώδης ισχύς, οἵαν ἐνόει ὁ Χριστὸς λέγων: ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου . . . — Πᾶς δοτις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θεωρεῖ τὴν έαυτοῦ εὐδαιμονίαν ως ἐγκειμένην ἐν τῇ ἀποκτήσει ἐξωτερικῶν, ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀν μὴ τύχη νὰ ἔναι αἱβλύς τις καὶ φλεγματικός, πρέπει νὰ εἶνε ἀπαισιόδοξος. Καὶ τοῦτο ἀγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν 4) ῥίζαν τῆς ἀπαισιοδοξίας: τὴν ἐπιδιώξιν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀπολαύσεων τοῦ βίου, ως τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ καὶ τοῦ μόνου σκοποῦ ἐν τῷ βίῳ, ἀντὶ νὰ θεωρῆται ως τοιοῦτον ἡ ἐργασία καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος. — 'Η ἀπόλαυσις καθιστᾷ τὸν ἀνθρώπων κοινόν, λέγει ὁ Γκαΐτε ἐν τῷ Φαύστῳ. 'Η μόνη ἀληθινὴ ἀπόλαυσις εἶνε ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀναπτύξει τῶν δυνάμεων, ἡ χαρὰ ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις ἐν τῷ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν κόσμον ἀγῶνι. 'Η χαρὰ αὐτῇ εἶνε καὶ μένει ἀμιγῆς καὶ δὲν ἀκολουθεῖται ποτὲ ὑπὸ τῶν δυνάμεων ἐκείνων συνασθημάτων, τὰ ὄποια συνεπάγονται αἱ ἀλλαὶ ἀπολαύσεις. Ἄλλα μετὰ τὴν κραυπάλην καὶ τὴν ἀκολασίαν ἐπέρχεται πάντοτε ἀσθένεια καὶ ἀπαισιοδοξία. Τὸ νὰ ἐργάζεται τις μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον, ως ὁ καλλιτέχνης διὰ τὸ ἀριστοτέχνημα μον', πρὸς μόρφωσιν καὶ τελειοποίησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ βίου του καὶ πρὸς ἐλάφρυνσιν τῶν δεινῶν: τοῦ πλησίον εἶνε τοσούτῳ μέγα καὶ ὑψηλὸν θέρα, συγχρόνως δὲ τοσοῦτο δυνατὸν καὶ ἐφικτόν, ὥστε δύναται νὰ πληρώσῃ καὶ ἀπασχολήσῃ εὐαρέστως ὀλόκληρον τὸν βίον. Μόνον δὲ διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης δύναται τις καὶ ἐπὶ γῆς ν' ἀποκτήσῃ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν βασιλείαν τῆς ἐσωτερικῆς εἰρίνης, τῆς ψυχικῆς γαλήνης καὶ ἀρμονίας, ἥτις δὲν δύναται ποτὲ νὰ διαταραχθῇ ὑπὸ τοῦ ζωφεροῦ πνεύματος τῆς ἀπαισιοδοξίας. Οὐχὶ ἡ μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἀνευ γογγυσμοῦ καὶ μερμψιμοιρίας ὑποταγῆ εἰς τὴν τύχην, ἀλλ' ἡ ἀκάματος ἐργασία πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ λόγου ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ἡ σωτηρία ἡμῶν. Μόνον ὁ τοιούτους σκοπούς προτιμέμενος ἐν τῷ βίῳ καὶ μὴ ἀπαιτῶν ἀμέσως ἀλλὰ δι' ἀπαύστου καὶ σκοπίμου ἐργασίας νὰ τοὺς ἐπιτύχῃ, δὲν γίνεται ποτὲ ἀπαισιόδοξος. Ἄκριβῶς διὰ τῆς

EPMIONH.

Κατά τὴν ἐλαιογραφίαν του Conrad Kiesel.

έργασίας θὰ διατηρήσῃ τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν τῶν ἀπογόνων του ὑγείαν καὶ θὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην εὐχαρίστησιν καὶ ἀταραξίαν, ἵτις ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴν εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τὸ συναίσθημα τοῦτο τῆς διαφροῦ εὐχαριστήσεως διατηρεῖται μόνον διὰ τῆς λελογισμένης καὶ σκοπίου ἐργασίας, οὐχὶ διὰ τῆς βιαστικῆς, ταραχώδους καὶ μόνον χάριν τοῦ μισθοῦ γινομένης. Ἀρχαιότεροι φιλόσοφοι προσεπάθησαν νὰ σώσωσι τὴν θείαν δικαιοσύνην ἐκ τῆς παρεννοήσεως, διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου ἀνίσως καὶ δυσαν-

λόγως διεμοιράσθησαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, δικαιολογοῦντες τὴν ἀνισότητα καὶ δυσαναλογίαν ταύτην. Τὸ καὶ ἡμᾶς, θεωροῦμεν ὅλως περιττὸν τὴν «δικαιολόγησιν» ταύτην· ἡ θεία δικαιοσύνη εἶνε καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πάντοτε καταφανής. «Ἐκαστος ἄγνωτος φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν εὐτυχίαν του καὶ δύναται, ὅταν θέλῃ, νὰ τὴν ἀπολαύσῃ. Τὸ δὲ μέγα ἡμῶν καθῆκον εἶνε νὰ καθιστᾶμεν διὰ σκοπίου ἀγωγῆς τοὺς ἀνθρώπους ίκανούς νὰ ζητῶσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εὐδαιμονίαν των.

Δρ. ΕΡΜΑΝΝΟΣ ΚΛΕΓΚΕ.

ΕΚ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΣΤΑΝΛΕΥ.

SΤΑΡΤΗΝ ἥδη φοράν λαμβάνει ὁ πεπολιτισμένος κόσμος μέγα ἔργον τοῦ Στάνλεϋ, ἀποκαλύπτον εἰς τὰ ἔκπληκτα ὅμματα τοῦ ἀναγνώστου νέον, τέως ἄγνωστον καὶ παντάπασιν ἀνεξερεύνητον κόσμον καὶ μαρτυροῦν περὶ τῆς ἀκαταβλήτου δυνάμεως τοῦ ἐρευνητοῦ, ἵτις ὑπερνικὴ πᾶν κώλυμα καὶ δλιγωρεῖ παντὸς κινδύνου. 'Ἐν ἑτει 1870 εἰσέδυσεν ὁ Στάνλεϋ κατὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Λιβιγγτῶνος, ἀφοῦ δὲ κατώρθωσε τὸν σκοπόν του τοῦτον, ἐδημοσίευσε τότε ὑπὸ τὸν τίτλον «Πῶς ἀνεῦρον τὸν Λιβιγγτῶνα» σπουδαιότατον ἔργον, ὅπερ ἀνύψωσε δικαίως τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν ἐρευνητῶν. Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου ἐκείνου ἐφάνη τοῖς συγχρόνοις τοσοῦτον ἀπίστευτον, ὥστε ὁ Στάνλεϋ ἡναγκάσθη νὰ δημοσιεύσῃ ὅλας τὰς πρὸς τοὺς συγγενεῖς του ἐπιστολὰς τοῦ Λιβιγγτῶνος ὅπως ἀφαιρέσῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν γραφομένων του. 'Ἐν ἑτει 1875 ἐπεχείρησε τὸ δεύτερον ταξείδιόν του εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς, περιέπλευσε πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν Εὐρωπαίων τὴν λίμνην Victoria-Nyanza καὶ μέρος τοῦ Ταγγανίκα καὶ ἀνεφάνη πάλιν τῷ 1877 εἰς τὴν δυτικὴν ἀκτὴν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Κόγγου. Ἀνεκάλυψε μίαν ἐκ τῶν μεγίστων φλεβῶν τῆς γῆς μεδ' ἐνδός λίαν ἐκτεταμένου συμπλέγματος ποταμῶν. Τὸ δημοσιευθὲν τότε δεύτερον ἔργον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Διὰ τῆς σκοτεινῆς ἡπείρου» ἐνεπούησε τὴν αὐτὴν ως τὸ πρῶτον ἐντύπωσιν. 'Ἡ τέως ἄγνωστος καὶ ὄντως σκοτεινὴ εἰς τὰ ὅμματα ἡμῶν κεντρώα Ἀφρικὴ κατὰ πρώτην τότε φορὰν ἐφωτίσθη καὶ ἐγνωρίσθη ἡμῖν. 'Ἐν ἑτει 1879 ἐπανέλαβεν ὁ Στάνλεϋ τὸ εἰς τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν ταξείδιόν του, ὅπως λάβῃ κατοχὴν τῆς ὑπὸ αὐτοῦ ἀνακαλυφθείσῃς παρὰ τὸν Κόγκον χώρας διὰ τὸν βασιλέα τοῦ Βελγίου. Τὸ τότε δημοσιευθὲν ἔργον του «ὁ Κόγκος» δὲν περιέχει μὲν μεγάλας ἀνακαλύψεις ὅπως τὰ δύο πρότερα, εἶνε δημῶς διὰ τὰς λεπτομερεῖς περιγραφὰς τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων καὶ διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν πολυτεών τοῦ ἐρευνητοῦ παρατηρήσεων ἄξιον τοῦ πλείστου ἐνδιαφέροντος.

"Ηδη πρόκειται ἡμῖν τὸ νεώτατον ἔργον τοῦ Στάνλεϋ «Ἐν τῇ σκοτεινοτάτῃ Ἀφρικῇ»,*) τὸ δημοσιευθὲν ἐσχάτως εἰς δύο δγκώδεις τόμους ἐν οἷς περιγράφεται

*) Ἡ γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ ἔργου τούτου: «Im dunkelsten Africa. Aufsuchung, Rettung und Rückzug Emin Pascha's. Von H. M. Stanley.» Ξεδόθη ἐν Λειψίᾳ παρὰ τῷ ἐκδότῃ F. A. Brockhaus, καὶ τιμᾶται Μάρκ. 22½.

λεπτομερῶς τὸ τελευταῖον ταξείδιον ὅπερ ὁ μέγας ἔξερευνητὴς τῆς Ἀφρικῆς ἐπεχείρησε τῷ 1887 ἐκ δυσμῶν καὶ συνεπλήρωσε τῷ 1889 μετὰ τριῶν σχεδὸν ὀλοκλήρων ἐνιαυτῶν ἀπιστεύτους μόχθους καὶ ἀνηκούστους κακουχίας. 'Ο Στάνλεϋ αὐτὸς ὑπολογίζει μετ' ἀκριβείας τὸν κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ταξείδιον διανυθέντα δρόμον εἰς μόνον 9703 χιλιόμετρα, ἐνῶ κατὰ τὰς προτέρας αὐτοῦ διὰ τῆς Ἀφρικῆς πορείας διήνυσε 16,000 χιλιόμετρα. 'Άλλ' ὁ ἀναγινώσκων τὸ νεώτατον τοῦτο ἔργον τοῦ Στάνλεϋ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῶν ἑτῶν 1875 καὶ 1877 πείνεται ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ταξείδιον οὐδαμῶς ὑπολείπεται, ἵσως δὲ καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑπερβάνει πάντα τὰ πρότερα ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ μεγίστου τῆς Ἀφρικῆς ἐξερευνητοῦ.

Εισάγοντες τοὺς ἡμέτέρους ἀναγνώστας εἰς τὸ νεώτατον τοῦτο ἔργον τοῦ Στάνλεϋ, ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν γεγονότων ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ θέατρον ὑπῆρχεν τὰ σκοτεινότατα δάση τῆς κεντρώας Ἀφρικῆς.

Ἐίνε ἡδη γνωστὸν ἀπὸ πολὺ οὖ τοῖς ἡμέτέροις ἀναγνώσταις, ὅτι ὁ Στάνλεϋ ἤγαγε τὸ στράτευμά του εἰς Ἰαμβούνιαν, σειράν τινα χωρίων παρὰ τῷ Ἀρουβίμῃ, τῷ παραποτάμῳ τοῦ Κόγκου. 'Εντεῦθεν ἥθελε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀλβέρτου Λίμνην, ὥρισε δὲ δι' ἀγγελιαφόρων τῷ Ἐμίν Πασσᾶ ως μέρος συναντήσεως τὸ παρὰ τῇ νοτίᾳ ἀκρῷ τῆς Λίμνης κείμενον Καβάλλι. 'Ο Τιππου-Τιβ, ὁ γνωστὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων εἶχεν ὑποσχεθῆ 600 ἀνδρας διὰ τὴν πορείαν μέχρι τῆς Λίμνης τοῦ Ἀλβέρτου. 'Άλλα πρὶν ἡ οὗτοι ἐμφανισθῶσιν, ἐξεκίνησεν ὁ Στάνλεϋ μὲ προφυλακήν 389 ἀνδρῶν καὶ 357 ὀπλιών, ἐνδός τηλεβόλου καὶ ἐνδός ἀναλυτοῦ πλοιαρίου, ὅπως φέρῃ τὴν ταχίστην βοήθειαν. 'Ο ταγματάρχης Barttelot ἐμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ μὲ τὴν ὀπισθοφυλακήν.

Τῇ 28. Ιουνίου 1887 ἐσταμάτησεν ἡ φάλαιγξ εἰς τὰ ἐσχάτα τῶν χωρίων τῆς Ἰαμβούνιας.

«Ποῖος εἶνε ὁ δρόμος, ὁδηγέ;» ἡρώτησεν ὁ Στάνλεϋ τὸν ἡγούμενον τῆς πορείας «Κιραγγόσι», ὅστις ἐφόρει ἐλληνικὴν στολὴν καὶ ἐλληνικὴν περικεφαλαίαν ως ὁ Ἄχιλλεύς.

«Ἄντος ἐδῶ, ὅστις ἄγει πρὸς ἀνατολὰς» ἀπήντησεν οὗτος.

«Πόσας ὥρας ἀπέχει τὸ πλησιέστατον χωρίον;»

«Μόνος ὁ Θεός τὸ ζεύρει,» ἀπήντησεν ὁ ὁδηγός.

«Δὲν γνωρίζεις κανὲν χωρίον ἢ ἀνοικτόν τι μέρος κατ' αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν;»